

که له پووور له شیعرى نوئی کوردیدا: خویندنه وهی به رهه می کاکه ی فه للاح به نمونه

فههاد قادر کهریم^۱

تاریخ دریافت: ۱۶ فروردین ۱۳۹۹؛ تاریخ پذیرش: ۲ شهریور ۱۳۹۹؛ صص ۱۳۱-۱۵۲

DOI: <https://www.doi.org/10.34785/J013.2020.290>

کورتیه

که له پوووری نه ته وه یی هه میشه سه رچاوه به کی گرنه بووه بو ده وله مه ندرک دنی ته زمونوی شاعیرانی نوئی کورد. ته مه ش له و باوه په یانه وه سه رچاوه ی گرتووه که له دوو توئی که له پوووردا کومه لیک لایه نی ده روونی و کومه لایه تی و رۆشنبیری و فیکری و سیاسی و ته نانه ت په ره وه ده یی گه لی کورد په نگی داوه ته وه و ته و زانیاریانه ش په گنیک قوولیان له ناو گه لدا دا کوتاوه و به زمانیکی ساده ده برابون و شه قلی نه ته وه بیان وه رگرتووه. کاکه ی فه للاح-یش وه کوو په کیک له شاعیره نوپخوازه کان له گرنگی ته سامانه نه ته وه ییبه گه یشتوووه و هه ولی داوه به پیتی پیوستی په یام و تا قی کردنه وه شیعریه کانی سوود له به شه جیاوازه کانی که له پووور (په ندی پیشینان، ته فسانه، شیعر، داستان و گورانی، چیرۆک، دابونه ریت و هتد) وه ربرگرت و له ریگه یانه وه سه رده مه که ی خوئی به رابردوووه گرت بدات و ته و راستیه به رجه سته بکاته وه که ئیستا ته لقه ی پیکه وه گرت دانی رابردوو و ئاینده یه. بو ته مه به سته، به پیوستمان زانی له م توپژینه وه به ماندا، که له ژیر ناوی «که له پووور له شیعرى نوئی کوردیدا: شیعره کانی کاکه ی فه للاح به نمونه» یه، هه ول بده ی چوئیتی و چه ندیتی مامه له کردنی شاعیر له گه ل که له پوووری نه ته وه ییدا ده ست نیشان بکه ین.

چکیده

میراث ملی همیشه منبع مهمی برای پر بار کردن تجربه ی شاعران نوگرای کرد بوده است. این مسأله نیز از این باور سرچشمه گرفته است که در درون هر میراثی بعضی از وجوه درونی و اجتماعی و روشنفکری و فکری و سیاسی و حتی آموزشی و پرورشی کردها مؤثر بوده است. تمام این اطلاعات عمیقاً در جامعه ریشه دوانیده و به زبان ساده بیان شده و مهر ملی گرفته است. کاکه فلاح به عنوان یکی از شاعران نوگرا در ادبیات کردی اهمیت این سرمایه ی ملی را درک و تلاش کرده است تا برحسب ضرورت مضمون و مفاهیم شعرهایش، از بخش های مختلف این میراث همچون پند پیشینان، افسانه، شعر، داستان و آواز، رسم و عادت و ... سود جوید و از این راه حال خود را به گذشته پیوند دهد و این حقیقت را برجسته کند که حال حلقه ی ارتباطی گذشته و آینده است. به همین سبب ضروری می نماید کیفیت و کمیت دادوستد شاعر با میراث ملی مورد کنکاش قرار گیرد.

وشه گه لی سه ره کی: که له پوووری نه ته وه یی؛ کاکه ی فه للاح؛ شیعرى نوئی کوردی؛ په ندی پیشینان؛ ته فسانه؛ شیعرى فولکلوریک.

واژگان کلیدی: میراث ملی؛ کاکه فلاح؛ شعر نو کردی؛ پند؛ افسانه؛ شعر فولکلوریک؛ داستان.

۱- پيشه کی

کهلهپووری میلیله هه میشه سه چاوه یه کی گرنګ بووه بۆ دهوله مندکردنی ئەزموونی شاعیرانی نوئی. ئەمەش له و باوه رەپانەوه سه چاوه ی گرتووه، که هه میشه له دوو توئی کهلهپووردا کۆمه لیک لایه نی دهروونی و کۆمه لایه تی و رۆشنییری و فیکری و سیاسی و ته نانه ت پهره رده یی گه لی کورد رهنگی داوه ته وه و ئەو زانیاریانەش به زمانیکی ساده و ساکار دهر بردراون و ره گیتی قوولیان له ناو گه لدا دا کوتیوه. هه ر بۆیه، کاکه ی فهللاحیش، وه کوو یه کیک له شاعیره نوپخوازه کان، له گرنگی ئەم سامانه نه ته وه ییه گه یشتوو و هه ولی داوه به پیی پیویست له بیر و تاقی کردنه وه شیعرییه کانیدا سوود له به شه جیاوازه کانی کهلهپوور وه برگریت و له رینگه یانەوه سه رده مه که ی خۆی به رابردوو وه گری بادت و ئەو راستییه به رجه سته بکات، که ئیستا ئەلقه ی پیکه وه گریدانی رابردوو و ئاینده یه. له بهر ده گمە نیی توژیینه وه له م بواره دا، به پیویستمان زانی پشت به ستوو به ریازی وه سفی- شیکاری، ئەم توژیینه وه یه له ژیر ناوی «کهلهپوور له شیعری نوئی کوردیدا: شیعره کانی کاکه ی فهللاح به نمونه» ئەنجام بدهین.

بۆ ئەو مه به سته، توژیینه وه که مان دابه ش کردوو ته سه ر دوو به ش؛ به شی یه که م، له ژیر ناوی «کهلهپوور له شیعری نوئی کوردیدا»، به نمونه شیعرییه کانی پیره میرد و گۆران تیشکمان خستوو ته سه ر رهنگدانەوه ی کهلهپوور له شیعری نوئی کوردیدا؛ ئەمەشمان کردوو به ده رازیه ک بۆ چوونه نیو به شی دووه می توژیینه وه که مان، که به ناویشانی «کهلهپوور له شیعره کانی کاکه ی فهللاحدا» یه و زۆر به وردی باسی چۆنیتی و چه ندییتی سوودوه رگرتنی شاعیر له به شه جیاوازه کانی کهلهپوور (پهندی پیشینان، ئەفسانه، گۆرانی و حیکایه ت یا سه رگوزه شت، دابونه ریت، یاری) کردوو. بۆ هه له ینجانی نمونه کان پشتمان به دیوانه شیعرییه کانی شاعیر به ستوو و که م و زۆر به لای ئەو به ره مه شیعریانه یدا نه رۆیشتووین که بۆ مه به سته په روه رده ییه جیاوازه کان پيشکه شی مندالانی کردوون. بۆ ته واو کردنی کاره که مان پشتمان به کۆمه لیک سه چاوه ی جۆراو جۆر به ستوو و له کۆتاییدا ئەو ئەنجامانه مان خستوو ته روو که پشیمان گه یشتووین.

۲- کهلهپوور له شیعری نوئی کوردیدا

کهلهپوور ئەو سامانه گه وره یه ی گه له، که ده ماو ده م له نه وه یه که وه بۆ نه وه یه کی تر گواستراوه ته وه و هه موو قۆناغیک شه قلی خۆی پی به خشیوه؛ هه ر بۆیه به به ره مه می گه ل ده ناسریت و ده بیته که ره سته یه کی باش بۆ لیکۆلینه وه له لایه نی کۆمه لایه تی و میژوو یی و دهروونی و فیکری و هتد هه ر نه ته وه یه ک. کورد یه کیکه له و میلله تانه ی که خاوه نی کهلهپوور یکی ده وله مه نده. ئەم راستییه سه رنجی هه ندی له رۆژه لاتناسانی بۆ لای خۆی راکیشاوه و به لایه نیکی گه شی ئەده بی فۆلکلۆری کوردییان زانیوه (پروانه: مسته فا ره سوول، ۱۹۷۹: ۹). ئەمەش وای کردوو به بیته سه چاوه یه کی خۆمالیی گرنګ بۆ شاعیران و له بنیاتی ده قه شیعرییه کانیاندا په نابیه نه بهر به شه جیاوازه کانی کهلهپوور. ئەم سوودلی وه رگرتنه ش ته نها له سنووری قۆناغ و سه رده میکی شیعریدا نابینریت؛ به لکوو له هه موو سه رده میکدا ده کری ئاوری لی بدریته وه و به رجه سته بکریت. له و باره یه وه گۆرگی ده لیت «بناغه ی ئەده ب له فۆلکلۆر، واته له ئەده بی خه لکدا یه. فۆلکلۆر که ره سته یه کی خاوی مه زن و کان

و سه‌چاووه بۆ هه‌موو شاعیران و نووسهران؛ گهر به باشی له رابردوو بگه‌ین، به‌ره‌می ئه‌مرۆمان زۆر زه‌نگین ئه‌بێ» (۹).

شاعیری لی‌هاتوو ده‌توانی‌ت هه‌موو کاتیک به‌رگیکێ نوێ به‌ به‌ر فۆلکلۆردا بکات. ئه‌مه‌ش له‌ لایه‌که‌وه بۆ ئه‌و به‌ها مرۆفایه‌تی و نه‌ته‌وه‌بیه‌ که له‌ به‌شیکێ که‌له‌پووردا ره‌نگی داوه‌ته‌وه و له‌ لایه‌کی تریشه‌وه بۆ ئاشنا‌بوونی تاکێ گه‌ل به‌ ره‌هه‌نده واتاییه ده‌وله‌مه‌نده‌کانی ئه‌و سامانه ده‌گه‌رێته‌وه؛ چونکه یه‌شار که‌مال واته‌نی، «فۆلکلۆر یه‌کیکه له‌ پایه‌ بنچینه‌بیه‌کانی زانستی ئینسانی، به‌ لکوو هه‌وه‌لیانه» (حوسین، ۲۰۰۷: ۷). شاعیریش خاوه‌نی هه‌ستیکێ ناسکه و هه‌میشه به‌ دوا‌ی به‌ها مرۆفایه‌تییه‌کانی وه‌ک خۆشه‌ویستی، ئازادی، ئاشتی، دادپه‌روه‌ری، پیکه‌وه‌ژیان، راستی، خۆشی و هتد ده‌گه‌رێت. له‌مه‌شدا فۆلکلۆر به‌ یه‌کیک له‌ باشترین گۆله‌کان ده‌زانیت بۆ ئه‌وه‌ی شیه‌لی شیعریی لی‌ دروست‌بکات؛ بۆیه‌ جارێک سوود له‌ په‌ندی پێشینیان و ئه‌فسانه وه‌رده‌گریت و تاوێکیش سه‌رده‌کا به‌ ماله‌ ده‌وله‌مه‌نده‌که‌ی گۆرانیدا، که‌ بناغه‌که‌ی شیعی فۆلکلۆرییه‌ و هه‌ندی‌ جارێک سوود له‌ حیکایه‌ت وه‌رده‌گریت و گیانیکێ سه‌رده‌میانه‌ی ده‌کا به‌ به‌ردا و جار‌جاره‌ش روو له‌ داب‌ونه‌ریت و یارییه‌کانی کورده‌واری ده‌کات و له‌ بۆته‌ی ده‌قیکی نویدا به‌رجه‌سته‌یان ده‌کاته‌وه. له‌ هه‌موو ئه‌و به‌کاره‌ینه‌شدا په‌یام و ئه‌ندیشه‌ و تاقی کردنه‌وه شیعییه‌که‌ رۆل له‌ چه‌ندی‌تی و چۆنی‌تی وه‌رگرته‌که‌دا ده‌بینن؛ بۆیه‌ ئاساییه‌ گه‌ر شاعیر بۆ گه‌یاندنی واتایه‌کی جیا‌واز یا پیکه‌وانه‌ی ده‌قه فۆلکلۆرییه‌که‌ به‌ کاری‌به‌ینی‌ت.

به‌م چه‌شنه، که‌له‌پوور ده‌بێته‌ یه‌کیک له‌ سه‌رچاو ده‌یاره‌کانی شیعی نوێی کوردی. ئاو‌ردانه‌وه‌ی شاعیرانی نوێ له‌م سامانه بۆ ده‌سته‌مۆ‌بوونیان له‌ بواری دا‌هێناندا نا‌گه‌رێته‌وه؛ به‌ لکوو له‌ لایه‌که‌وه وه‌ک ئه‌رکیکی نه‌ته‌وه‌یی بۆ زیندوو‌کردنه‌وه‌ی سامانه نه‌ته‌وه‌بیه‌که‌ و له‌ لایه‌کی تریشه‌وه، له‌و باوه‌ره‌یانه‌وه هه‌لقۆلاوه‌ که‌ ده‌ست‌گرتن به‌ که‌له‌پووره‌وه‌ جو‌ریکه‌ له‌ به‌گژدا‌چوونه‌وه‌ی دو‌ژمنانی گه‌ل؛ ئه‌و دو‌ژمنانه‌ی که‌ هه‌موو ئامانج‌یکیان له‌ناو‌بردنی کورد و که‌له‌پووره‌ میلیه‌که‌ی بووه. ئه‌مه‌ش به‌ روونی له‌ شیعی کوردیی سه‌ده‌ی بیسته‌مدا ره‌نگی داوه‌ته‌وه؛ ئه‌و سه‌ده‌یه‌ی که‌ تیا‌یدا نه‌ک هه‌ر کورد دابه‌ش‌کرا، به‌ لکوو رووبه‌رووی هه‌موو جو‌ره‌کانی زۆلم و سته‌م و له‌ناو‌بردن بوویه‌وه.

له‌ چاره‌کی یه‌که‌می ئه‌و سه‌ده‌یه‌دا و له‌ باشووری کوردستان، دوو جار شیخ مه‌حمودی نه‌مر حکومه‌تی پیکه‌وه‌نا. ئه‌م واقیعه‌ سیاسییه‌ نوێیه‌ قۆناغ‌یکێ رۆشنی‌ری هه‌مه‌لایه‌نه‌ی له‌گه‌ڵ خۆیدا هێنایه‌کایه‌وه و سلیمانی جوول‌یه‌کی ئه‌ده‌بی، به‌تایبه‌تی شیعی و رۆشنی‌ری و رۆژنامه‌گه‌ری به‌خۆیه‌وه‌ بینی. ئه‌م جوول‌یه‌ نه‌ته‌وه‌بیه‌ له‌ رووی چۆنی‌تییه‌وه‌ جێ‌په‌نجه‌ی به‌سه‌ر شیعی نوێی کوردی، که‌ دواتر له‌ سییه‌کانی هه‌مان سه‌ده‌ و له‌سه‌ر ده‌ستی گۆران و شیخ نووری شیخ‌سالم و پیره‌مێرد و هاوه‌له‌کانیان په‌ره‌ی پێدا، دیاره‌ و بوو به‌ خاوه‌نی شه‌قلی تاییه‌ت به‌ خۆی و له‌ سیمای ئه‌و شه‌قله‌شدا به‌ روونی شوین‌ه‌واری که‌له‌پوور ده‌بینریت. جا ئه‌مه‌ له‌ رووی ئاواز و زمانه‌وه‌ خۆی له‌ گه‌رانه‌وه بۆ کیشی برگه‌یی (نه‌ته‌وه‌یی) و جووت‌سه‌روا و زمانیکێ پاراو ده‌بینیته‌وه‌ که‌، هه‌روا که‌ گۆران سه‌رنجی بۆ را‌کیشاوه، دوو سیمای دیاری شیعی فۆلکلۆری کوردین (بروانه: ئاشنا، ۲۰۰۲: ۲۸).

ئەوا لە وردبوونەوه مان بۆ ناوەرۆکی دەقه شیعرییەکانی ئەو قۆناغە، دەبینین گەلیک بەشی تری کەلەپووری کوردیان ئاویتەتی دەقه کانیاوان کردوووە و لە بەرژەوهندیی لایەنی بیرو و هونەری دەقه کانیاوان بەرجەستەیان کردوووە. بە لایانەوه «شاعیری نوێ کاتیک مامە لە گەل کەلەپووردا ئەکا، وەک بەهەیه کی بی گێانی رووت یان شیوه و قالیکی ئامادە مامە لەی لە گەلدا ناکات؛ بەلکوو وەک کەرەستەیه کی زیندوو، کە خاوەنی رەهەندگەلیکی فیکری و ئیستاتیکی و کارایە لە بنیاتی دەقی نویدا، سوودی لی وەرده گریت» (میراوی، ۲۰۱۵: ۴۸)، بە مەبەستی ئەوهی بە شیوهیه کی پراکتیکی سوودوهرگرتنی شاعیرانی نوێی کورد لە کەلەپوور دەستنیشان بکەین، وای بە باش ئەزانین روو لە دەقه کانی هەر دوو شاعیر، گۆران و پیره میرد، بکەین و چەند نموونەیه ک بەرچاویخەین.

۲-۱- پیره میرد (۱۸۶۷-۱۹۵۰)

پیره میرد دیارترین شاعیری نوێی کوردە کە بەشیکی ژیانی بۆ بایەخدان بە کەلەپووری کوردی تەرخان کردوووە و لەم بوارەدا سامانیکی گەورە ی بۆ بەجی هیشتووین. هەریه ک لە بەرههه مەکانی (پەندەکانی پیره میرد، دوانزەسوارە ی مەریوان، مەحمود ئاغای شیوه کەل و گالته وگەپ و مەتەل) نموونە ی دیاری ئەم بایەخ پیدانەن. ئەم لایەنه بە روونی لە لاپەرەکانی رۆژنامە کەشی، ژیندا رەنگی داوه تەوه. هەربۆیه، بە لامانەوه ئاسایی دەبیت، کاتیک دەبینین لە نیو بەرههه مە شیعرییە کانیشیدا بەشه جیاوازه کانی ئەدەبی فۆلکلۆری پانتاییه کی فراوانیان داگیر کردوووە؛ بەو پێیه ی «پیره میرد شارەزایه کی باشی رۆشنبیری و ئایینی و پەندی پیشینان و حکمەت بووه؛ بە توانا و کارامه یی و لێهاتوو یی خۆیشی هەولێ داوه چەندین و ته ی کورت دابنیت کە لە پەندەوه نزیکن» (محەمەد مەحمود، ۲۰۱۲: ۱۵۰). شاعیر لە دەقی پۆشیده، سوود لە ئەفسانە ی کوردی «مانگ گیران» وەرده گریت، کە لە کۆندا وا لیکدراوه تەوه بۆ ئەوهی بەربیت پیویسته خەلکی تەقه بە ئاسماندا بکەن و لە تەپل و دومه له ک بدەن؛ چونکه بهوه ده گەریتەوه سەر دۆخی سروشتی خۆی (بروانه: ئیبراهیم حەسەن، ۲۰۰۷: ۱۳۲-۱۳۳).

زولف کە رووی داپۆشیایه، بانگ و هاواریان ئە کرد

خەلکە مانگ گیرا لە تەپل و دومه له ک دەن دەست وبرد

(پیره میرد، ۲۰۱۰: ۱۹۱)

شاعیر زۆر هونەر مەندانە سوودی لە ئەفسانە کە وەرگرتوووە و لە خزمەت بیرە لیریکییه کە ی شیعره کەیدا لە دووتووی وینەیه کی شیعری دلگیردا بەرجەستە ی کردۆتەوه. لە دارشتنی وینە کەدا هونەری چواندن رۆلی سەرە کی گێراوه؛ رووی یار بە مانگ و زولفی بە گیرانی مانگ چواندوو؛ تا ئیره وینەیه کی ئاسایی و دووبارەیه؛ ئەوهی نوێگەریی بە وینە کە بە خشیوه «لە تەپل و دومه له ک دانە» کە وابەستە ی کرداری «مانگ گیران» کراوه و لە ئەفسانە کەوه سەرچاوه ی گرتوووە. بەوهش شاعیر پەرۆشی و نا ئارامی خەلک بۆ لاچوونی زولف لە سەر رووی مانگ ئاسای یار دەرده بریت. پیره میرد لە دەقی «بالۆری» دا دە لیت:

مەلای مەزبووره چوو بووه سەر داری
لێکی ئەبری، بیکای بە باری

ئه یویست ئه و لقه ی خوئی وا له سه ری
 ره بیدا بیرئی عه قلی وای بری
 ره و لقه بیرئی ئه کهویه خواری
 مه لایئی نه بیست سا ئه و بهرئی بوو
 که کهوته خواری وتی: ئه م پیاوه
 رای کرد، چوو پئی گوت: که رامه تدرائی!
 ئه لبهت ئه یشرانی که من که ی ئه مرم
 وتی: عومری تو پیت بلیم چه نده؟
 منیش به وانه ی که قو پون ئه کرن
 میللهت داریکه، که سببه رداره
 دهستی داد زوریان ئه خاته خواری
 وا چاکه به داخ نیشانه یان که ن
 له بن دا بیرئی عه قلی وای بری
 ئه و لقه بیرئی ئه کهویه خواری
 ئه م له گه ل لقا سهره نگرئی بوو
 له غه یب ئه زانی، وه لیسی ته واوه
 تو که زانیت من ئه کهومه خواری،
 توخوا پیم بلئی، له بهرت مرم
 به سی بای زگی، ئه و که ره به نده
 ئه لیم لقی ژیر خو تان ئه برن
 چون لق و پوپی ئه شکئی ئه و داره؟
 که چی عار نانین به کهوتنی جاری
 که عاریان نه نا ره وانه یان که ن
 (پیره میرد، ۲۰۱۰: ۵۴۴)

شاعیر به ته وای سوودی له و حیکایه ته فۆلکلورییه ی مه لای مه زبووره یا مه شهووره بینوه؛ ئه و
 چیرۆکه ی باس له برینه وه ی داره که ی ژیر خوئی ده کات و کردوو یه تی به ئامرازیکی شیعیی بو
 گه یاندنی بیره که ی خوئی. شاعیر زور هونه رمه ندانه حیکایه ته فۆلکلورییه که ی به په یامی سه ره کی
 ده قه که یه وه گرئی داوه؛ به چه شنیک خوینهر چیژ له خویندنه وه ی ده قه که و لایه نه هونه رییه که شی
 وه رده گریت. شاعیر مه به ستیتی دژی ئه و که سانه بوه ستیته وه، که کوپونی خو راکی خه لک به
 هه رزان ده کرن و پئی وایه کاری ئه و جو ره مرۆقه چا وچنۆکانه هاوشیوه ی کاره که ی مه لای مه زبووره یه
 و میلله تیش وه ک داره که وایه که نابیت زبانی پی بگه یه نریت؛ بو یه له ئاکامدا قو پون / کوپون کره کان
 خو یان ده بنه قوربانی.

۲-۲- گۆران (۱۹۰۴-۱۹۶۲)

ئه و شاعیره یه که شیعی نوی کوردیی خسته سه ر راسته ری و به هه موو جو ریک خوئی بو
 نو یکرده وه ی شیعی ته رخا ن کرد. لای ئه میش که له پوو ر ئاماده ییه کی ته وای هه یه، هه ر له رووی
 زمانه وه گۆران ده یان ده برینی کوردانه، که سه رچاوه که یان په ند و قسه ی نه سته ق و حیکایه ته له
 بو ته یه کی شیعیی رازاوه دا ده رده بریت. وه ک هه ری هه ک له «خۆزگه م به پار، ده ک لال بم، پارو له
 ده م فرینه، کلک بو ناوگه ل، ده ستم به دامانت و هند. گۆران که سه ر ئامه دی نو یخوازییه له شیعی

کوردیدا، چەشەپەکی کوردی جوان لەنیو شیعەرەکانیدا بەدی دەکرێت. هەربۆیە شمشالەکە ی درویش عەبدوڵلا لە ئاوازی بتهۆقن زیاتر بە رۆحی ئاشنایە:

ئەوئەندەم بیست لە موسیقا خرۆشی رۆحی بیگانە
میزاجی کوردەواریم تیکچوو، دەرویش عەبدوڵلا،
دەخیلت بێ دەسا بەو لاوک و ئای ئای و حەیرانە
شەپۆلی زەوقی میلی پر دەروونی مات و چۆلم کە!
لە بیتەهۆقن گەلی زیاتر بە رۆحم ئاشنای، وەللا
دە ئەی دەرویش، سکالایە ک لە گەل رۆحی کلۆلم کە!
(گۆران، ۱۳۸۴: ۱۱۲)

شاعیر دەزانیت رۆح و سۆزی بە هەستی کوردانە پەرەدە کراوی، بە ئاوازی بیگانە تیر نابێ، بە تاییبەتی ئەگەر هات و ئەزموونە شیعیرییە کە وابەستە نائارامییە کەسییەکانی شاعیر بن. پەرەنگدانەوی ئەفسانەکانی تاییبەت بە «کاوە و زوحاک، شیرین و فەرهاد، لەیل و مەجنوون، مەم و زین و هتد» لای شاعیر بەشیکن لەو سامانە ی لە فۆلکلۆرەو سەرچاوەیان گرتوو. لە دەقی «زیندانی ئەژدەهاک» دا بەرگیکی شیعری کردوو بە بالای ئەفسانە ی کاوە ی ئاسنگەر و زوحاکدا. لە ئەفسانە کە دا هاتوو «شاهنشای زۆردار، زەحاک، تووشی نەخۆشییە کی قورسی سەیری ئەفسانە یی بوو، لەسەر هەر دوو شانی دوو مار شین بووبوون، لەسەر میشکی ئادەمیزاد دەژیان. زەحاک فەرمانی دەرکردبوو هەموو رۆژی سەری دوو مێردمندال بێرن و میشکیان دەربینن بۆ ئەوێ بیی بە خۆراکی مارەکان» (خەزەندەر، ۲۰۱۰: ۳۵/۶).

گۆران هەمان بیروکە ی هیناوە و لە خزمەتی کەشە شیعیرییە کەیدا، کە وابەستە ی ستەم و نادادی رژی می زوحاک ئاسای پاشایەتی عێراقی ناوەراستی سەدە ی بیستەمە، تەوزیفی کردوو. شاعیر چارەنووسی هەموو دیکتاتۆریک لە نەماندا دەبینیت؛ بۆیە لە زینداندا بەوپەری ورە و گەشبینییەو ئومید لەسەر پرووختانی ئەو رژی مە هەلەدەچنیت. ئەم ئاواتەشی دوای چەند سالیکی کەم هاتەدی. ئەم هیوا و گەشبینییە ی شاعیر بە شکست و نەمانی زۆردار، هەر لە سەرچاوە فۆلکلۆرییە کەو سەرچاوە ی گرتوو؛ چونکە «فەلسەفە ی سەخت و نەلەرزبوی خەلکە بەرامبەر بە خراپە و زۆلم کردن و ئەنجامی زۆرداریش هەر نەمانە» (مستەفا رەسوول، ۱۹۷۹: ۱۳۱).

ئەژدەهاک! زیندانت قەلاقە لایە

دیواری کۆنکریت، دەرگای پۆلایە

...

ئەژدەهاک ئە ی دێوی لە بێر زراوچوو!

ئە ی ناشتای مارانت بە میشک کردوو!

ئەو میشک تازانە ی زنجیرت کردوون،

لە لیوی پیچالی مەرگات راتگرتوون،

...

تا رۆژیک ئەو خۆینە ی بە ناحەق رشتت،

ئەو بێرە ی واتزانی ئیجگاری کوشتت،

تاو دەن تەنوووری دەمارى کاوه،

ئەو چە کوش وە شینەى رۆلەى کوژراوه

ئە خرۆشى و ئە جۆشى و کۆمەل یە کئەخا

هەر هەلسا و ئە بینى زیندانت رووخا

(گۆران، ۱۳۸۴: ۲۰۱)

ئەم سوودوهرگرتنهى گۆران لە بەشەکانى کە لە پوووری کوردى لە قەسیدەى «لاوکی سوور بۆ کۆریای ئازا» کەى زۆر زیاتر رەنگى داووتەوه. شاعیر بۆ دەستپیکى دەقە کە و پیکە وە بەستنى کۆپلەکانى، شەش جار ئەم دێره دوویات دە کاتەوه:

ئازادىخواز! گرى... گرى

کەوتە ژیر پى درنج، پەرى

(گۆران، ۱۳۸۴: ۱۸۵)

کە وە کوو خۆى ئامازەى پىداوه، لە بنیات نانىدا سوودى لەو دێره شىعەرەى فۆلکلۆرى کوردى وەرگرتوووه کە دە لیت:

گولالە برايمه! گرى... گرى

چووینە غەزای ناو گاوری

(گۆران، ۱۳۸۴: ۱۸۵)

گۆران بۆ ئەو دێره کە کلیل و ئەلقەى پیکە وە بەستنى کۆپلەکانى قەسیدە کە یەتە، سەربارى ئەوهى سوودى لە دێره شىعیریه کەى فۆلکلۆر وەرگرتوووه، بە ناوهینانى هەر یە ک لە درنج و پەرى، جارپیکى تر شىعەرە کەى بردوووه تە سەر کانى ئەفسانەى کوردى. لێره دا درنج نمونەى هیزى شەر و پەرىش نمونەى هیزى خیره (بروانه: مستهفا رەسوول، ۱۹۷۹: ۲۰). شاعیر شەرى ئازادىخوازى گەلى کۆریای کردوووه بە شەرى مەملانى نىوان هیزى خیر و هیزى شەر (بروانه: شارهزا، ۲۰۰۵: ۳۵). بۆ ئەوهش، ئمپریالیستەکانى بە درنج و مېللەتە کۆریای بە پەرى چواندوووه. لە رینگەى ئەو دوو وینەیه شەوه دەمانباتەوه نىو دنیا شىعیریه کە یەوه، کە دیمەنىکى درندەى و خراپە کارى هیزه بالادەست و بەرژەوه وەندخوازه کانه. شاعیر بۆ ئەوهى ئەم وینەیه لە بەر چاو خوینەر قیزه وەن و نەفرت لیکراو بکات، هەموو دەربرینه هاوشیوه کان کۆدە کاتەوه و لەویوه پیمان دە لیت هەرچى سیمای ناشیرینى و درندەى هەیه لەو هیزه دا خۆى کۆکردوووه تەوه؛ بۆیه هەریه ک لە وشەکانى «خوای شەر، ئەهریمەن، دىو، درنج» کۆ دە کاتەوه و دەیانکات بە پىچوینراو بۆ ئەوانى ستەمکار و داگیرکەر کە چوینراون:

ئەهره مەنى گەورەى دىوان

خوای شەر، گونا، ستەم، تاوان

جۆنپۆلى پىر، قلیان بە لىو

مام سام خۆى و ئە کوانى دىو

دايانه بەر دەشتى برنج

لە گەل سوپای وردە درنج

(گۆران، ۱۳۸۴: ۱۸۶)

وه کوو وتمان، له بنیاتی دهقه که دا ئاماده بوونیکی دیاری که له پووری میلی هیه. ئەم راستییه دوا پهیامی دهقه که شی گرتوو تهوه، کاتیک هه مان باوه و گه شینی شاعیر به نه مانی سته مکاران و سه ره که وتنی هیزی حهق ده بینین. ئەمهش له ئەفسانهی کوردیی هوه سه چاره ی گرتوو، که تییدا «وینهی کیشهی نیوان دیو و درنج و ئاده میزاد ده کات به نیشانهی ئەو کیشه یه ی له زۆر کۆنه وه له کۆمه لی ئاده میزادا و له نیوان هیزی چاکه و خراپه دا یا هیزی خراپه و به دیدا به رپابوو؛ بی گومان هیزی چاکه، که زۆر به ی رهنجده ری کورده، به ره ی رووناکییه و، قاره مانانی ئەم به ره یه ن له ئەنجامدا سه ره که ون» (موکری، ۱۹۸۴: ۴۷). بۆیه، گۆرانیش ده لیت:

ئهی نه ته وه ی کوردی برسی!
 عه ره ب، هیندی، هه رکه س، هه رچی!
 خۆت توند بگه ره، ئەهی ئیستیعمار!
 ئەه ره مه نی جه ور و ئازار
 له بهر هیزی حهق خوراوا،
 هیزی رۆژی به رامبه ره شه وه،
 هیی وریای به رامبه ره خه وه،
 خۆت توند بگه ره هیزی گومرا!
 تاهه ها! تریه ت دی و لنگه و قووج،
 بۆی ئە که ویت ده عبای وه ک حووچ!
 (گۆران، ۱۳۸۴ ک: ۱۸۹-۱۹۰)

۳- که له پوور له شیعره کانی کاکه ی فه للاحدا

دوای پیره میرد و گۆران، کاکه ی فه للاح شاعیر یکی نوپخوازی تره که بایه خی زۆر به که له پوور داوه و ئاویتته ی به تاقی کردنه وه شیعرییه کانی کردوو. به پروای ئیمه ئەم بایه خ پیدانه ی، سه رباری باوه ر بوونییه به ده وه له مه ندیی ئەو سامانه نه ته وه ییه. وه ک خۆی ده لیت، «له شیعیر و ئەده ب و تیکرای زیاندا باوه رم به گۆرین و پیشکه وتن و نوپ بوونه وه هیه و نوپ له منالدانی کۆندا دروست بووه و ره وا نییه وه ک سامان و که له پووری نه ته وایه تی نه هه مووی فری بدین و نه باوه شیش بۆ هه مووی بگرینه وه؛ راست وایه ته نها سامانی باش و به که لک و زیندوو بقۆزینه وه و ئاویتته ی به ره و هونه ر و چیژ و پیژی خزمه ت و به ره مه می سه رده می خۆمانیان بکه یین» (کاکه ی فه للاح، ۱۹۸۰ ب: ۲۰۴).

هه ره وه ک له م رپچکه یه دا، کاکه ی فه للاح به ده ر نه بووه له کاریگه ربوونی به پیره میرد. له م رووه وه عیژه دین مسته فا ره سوول ئامازه به وه ده کات که کاکه ی فه للاح له زۆر رووه وه شوین پیی پیره میردی هه لگرتوو (بروانه: کاکه ی فه للاح، ۱۹۸۰ ئەلف: ۳۸). جا ئەگه ره ئەو شوین پیی هه لگرتنه له روا له تدا خۆی له چاپ کردنه وه ی پهنده کانی پیره میرد و کردنه وه ی کتیبخانه که ی و ده رکردنه وه ی رۆژنامه که ی ژین دا ببینیته وه، ئەوا له کرۆکدا خۆی له بایه خدانی شاعیر به به شه جیاوازه کانی که له پوور و رهنگر پیژ کردنیان له شیعردا، ده نوپیت. بۆ ئەوه ی ئەم بۆچوونه به سه لمینین، وا باشتره راسته وخۆ روو له دهقه کانی شاعیر بکه یین و به پیی به شه جیاوازه کانی که له پووری میلیمان لییان بدوین.

۳-۱- پهنندی پیشینان

پهنندی پیشینان ده‌برپنیک کورت و پوخته به زمانیکی ساده و دارشتنیک چرده‌براره و شوینه‌واری ئەزمونیک گه‌وره‌ی پیوه دیاره. ئەمەش هۆکاری سەرەکییە بۆ گواستنه‌وه‌ی دەماودەم لە ئەوه‌به‌که‌وه بۆ ئەوه‌یه‌کی تر «لەم سامانەدا جۆری بێرکردنه‌وه‌ی گەلی کورد و باری کۆمەڵایەتی ژیانی بە ئاشکرا دیاره» (رەسوول ئیبراهیم، ۱۹۸۴: ۵)، ئەمەش وای کردووه بگه‌ینه ئەو راستییە که بڵین ناوه‌رۆکی پهنده‌کان هینده به‌رفراوان و هه‌مه‌لایه‌ن، باوه‌رناکریت لایه‌نیک مابیت که ئاوری لێ‌نه‌دایته‌وه و باسی نه‌کردبیت. به‌هۆی ئەو کورتی و پوختییە، شاعیران پهنای ده‌به‌نه‌به‌ر و ئاویتە‌ی شیعره‌کانیانی ده‌که‌ن. لەمەدا توانا و کارامه‌یی شاعیر و که‌شه‌ شیعریه‌که‌ی رۆل له‌ چۆنتیی به‌رجه‌سته‌کردنیاندا ده‌بینن.

کاکه‌ی فەللاح‌یش وه‌ک هەر شاعیریک نوێخواز، بایه‌خیک زۆری به‌ پهندی پیشینان داوه و ئاویتە‌ی شیعره‌کانی کردووه. وردبوونه‌وه له‌ دیوانه‌که‌ی، ئەو راستییەمان بۆ ده‌خاته‌روو که کاکه‌ی فەللاح له‌ هه‌موو به‌شه‌کانی تری فۆکلۆر زیاتر گرنگی به‌م به‌شه‌ داوه و به‌کاری هینان؛ نه‌ک هەر ئەوه، به‌لکوو شاره‌زایی شاعیر له‌ به‌ها و گرنگی پهندی پیشینان و ناوه‌رۆکه‌کانی وای کردووه هه‌ندێ جار سه‌راپای ده‌قیکی به‌ نه‌فه‌سی په‌ندئاسا دابریژیت (بروانه‌ ده‌قه‌کانی سه‌رنجیک، دووربینی، فه‌لسه‌فه‌ی ژبان، تیبینی، سۆزی خۆشه‌ویستی: کاکه‌ی فەللاح، ۲۰۰۴: ۱۰۷-۱۰۵، ۱۱۳، ۱۱۶-۱۱۸). شاعیر له‌ ده‌قی «رۆژیک نوێ»دا، که به‌هۆی کۆتایی‌هاتنی رژیمی پاشایه‌تی عێراق و هاتنی رژیمی کۆماری عه‌بدولکه‌ریم قاسم نووسیویه‌تی، ده‌لێت:

هه‌وری چلکن و ته‌م و غوباریش خۆیان دلنیا
هه‌رگیزاوه‌رگیز رووی رۆژی و نوێ ناگیر پینان
(کاکه‌ی فەللاح، ۲۰۰۴: ۷۴)

شاعیر سوودی له‌و پهنده‌ کوردیه‌ وه‌رگرتووه، که ده‌لێت «به‌ری رۆژ به‌ بیژنگ ناگیریت» و به‌ ده‌ستکارییه‌وه له‌ به‌رژه‌وهندی بیری ده‌قه‌که‌دا ده‌ستکاری کردووه و له‌بری بیژنگ، هه‌وری چلکنی داناوه، که رهمزه بۆ دوژمنانی ئازادی. وه‌کوو ده‌زانریت گه‌لانی عێراق به‌گشتی و، کورد به‌تایبه‌تی، هیوایه‌کی زۆریان له‌سه‌ر رژیمة‌که‌ی قاسم هه‌لچنی؛ کاکه‌ی فەللاح-یش هەر به‌و هه‌سته‌ بیری ده‌قه‌که‌ی ئاوداوه. شاعیر له‌ ده‌قیکی تردا به‌ ناوی «مه‌ردایه‌تی»، سوود له‌ چهند پهندیک پیشینان وه‌رده‌گریت و ده‌لێت:

زمانم با نه‌جوولینم، که جوولانم قسه‌ی پییه
له‌ گولله‌ی خۆت بیاریزه، تفه‌نگیکه‌ و له‌سه‌ر پییه

...

سه‌رنجی پهندی کۆنت به‌ برای کوردم که کۆن نابێ
«که‌ مردن مردنه‌ ئیتر چییه‌ ئەم لنگه‌ فرتییه‌»
«که‌ ئازا جارێ ئەمری، ترسنۆکیش رۆژی دووسه‌د جار»
له‌ ژین و مردنی مه‌ردی دلێ تو بۆچی کرمییه‌؟
(کاکه‌ی فەللاح، ۲۰۰۴: ۸۰-۸۱)

تیکرای دهقه که رنگپندهروهی ناویشانی سهرهکیی دهقه که یه. یه کیک له خهسلته هره دیاره کانی مرؤقی کورد، که زور له پهندي پیشیناندا دهبیریت، هه لېژاردنی ژبانی سهرهبرزانه و مهردانه یه. کاکه ی فلهلاح لهو دپرانه ی سهره وه دا سی پهندي پیشینانی بهرجهسته کردوه:

۱- قسه وه ک گولله یه، له دم ده چوو ناگه ریتته وه؛

۲- مردن مردنه، لنگه فرتی چیه (بروانه: ره سوول ئیبراهیم، ۱۹۸۴: ۷۳)؛

۳- ئازا هه جاریک ئه مرئ، ترسنوک سه د جار (۷۳).

شاعیر له به کارهینانی پهندي یه که مدا، مه به سستی نه یاره کانی ئاگادار بکاته وه، که له توانا یدایه وه لامي جهرگبر و بیده نگ که ریان بداته وه؛ هه ربویه هوشداریان ده داتی. لیره دا بیرۆکه ی پهنده که ی فراوان کردوه؛ ئاگایانه زمانی خوی به تفهنگ چواندوه، به لام تفهنگیک له دؤخی سهریپی و ئاماده بییدا؛ ئه م ئاماده بییه له ده برپینی «زمانم با نه جوولینم» یش، که ده روازه ی دهقه که یه خوی ده نویتیت. به واتایه کی تر، ئه گه ر پهنده کوردییه که هوشداری به قسه که ر بدات که پیویسته ئاگای له ئاخاوتنه کانی بیت بو ئه وه ی به رامبه ره که ی بریندار نه کات، کاکه ی فلهلاح ئه م هوشدارییه به گوینگر ده دات؛ ئه مه ش به هوی که شی دوانده رانه ی دهقه که وه یه؛ چونکه وا ده رده که ویت که شاعیر له وه لامي که سانیکی ترسنوکدا نووسیویه تی. ئه مه ش ده رگای بو هاتنه ناوه وه ی ئه و دوو پهنده که ی تر کردوه ته وه، که بیرۆکه ی له یه کتر نزیکیان هه یه و هه ردووکیان جهخت له وه ده که نه وه که مرؤقی راسته قینه ده بی ئازا و چاونه ترس و بویر بیت.

په یامی شاعیر له کوکردنه وه ی ئه م پهنده دا ئه وه یه که به ها و ئاکاره به رزه کانی وه ک مهردایه تی، بویری، راستگویی و دلسۆزی نه به ستراون به کات و شوپنیکي دیاری کراوه وه؛ به لکوو پیویستی هه موو شوین و سهرده میکن و ده بی ئه و خهسلته تانه له مرؤقی بالادا هه بن. به کورتی، شاعیر له به کارهینانی پهنده کاندایه دوتینی به ئه مرۆوه گری داوه. یه کیکي تر له وه ده قانه ی شاعیر، که تیایدا سوود له پهندي پیشینان وه رگیراوه، ده قی «له زمان جوانه مه رگیکه وه» یه، له سالی ۱۹۶۵، بو شه هیدیکي جوانه مه رگی نووسیوه؛ تییدا ده لیت:

گه رچی باوه رم وایه کاسه پر بوو لئی ئه رژی

کاسه ی خوینی رزای ناهه ق پر و لیوانه

به گه رمی خوینی ئالی جوانه مه رگی خیرنه دیو

ئه سووتی تهخت و بهختی ئه وه ی که وا تاوانه

(کاکه ی فلهلاح، ۲۰۰۴: ۱۶۹-۱۷۰)

ئه م پهنده «کاسه پر بوو، لئی ئه رژی»، ئه و راستییه دوویات ده کاته وه که «کاتی له دهروونی مرؤقدا چهوسانه وه پهنگ ئه خواته وه، بی گومان خوراگرتن ده بیته شتیکی نسبی؛ هه تا وای لی دی چه ند چهوسانه وه زور بی، مه سه له ی خوراگرتن له ئه نجمادا ئه بیته ته قینه وه، که یه کسانه به یاخی بوون و هوشیاری و مرؤق پله پله ده گه یه نیته ئه و راده یه ی ئه و پهنده بلیت» (ره سوول ئیبراهیم، ۱۹۸۴: ۷۲).

ئاشکراشه شهسته کانی سهدهی رابردوو سهدهمی شۆرشى ئهیلوول بوو، که رژیمی ئه کاتهی عیراق دهستی نابوووه بیناقاقای گهلی کورد و نهخشهیی توانندهوی ده کیشا. له رژۆگاریکی واشدا، بۆ شاعیریکی کوردپهروهیری وه ک کاکهیی فهللاح، پهنده هه ره شه ئامیزه کان زیندوووه کرینه وه و بهرگیکی نوی و گیانیکی پر له بهرنگارییان پی ده به خشریت؛ ئه و گیانی بهرگریه شه که ئاسۆیه کی روون و سیمای گه شینی به دهقه که ده به خشریت و مژدهی نزیکه بوونه وهی مه رگی دوزمان راده گه یه نیت. ئه م پیشینییهی شاعیر، وه ک راستیه ک، دوا ی چهنده سالیکی که م دیتته دی. شاعیر جاریکی تر هه مان پهنده بۆ هه مان مه به ست و بۆ باسی رژۆگاریکی هاوشیوهی سالانی نیو دهقه که ی پیشوو، له دهقی «یادی شۆرشى ۱۴ گه لاویژ» ی سالی ۱۹۵۹ دا، به کارده هی نیتته وه و باس له چه وسانه وهی گهلانی عیراق له سه ده می رژیمی پاشایه تی عیراق ده کات، که له ئه نجامدا شۆرشى ناوبراوی لیکه وته وه:

تا له ناکاوا سوپای مهرد، پیشه وای ئه م میله ته
 نه عه ره ته ی کیشا که کاسه ی زۆلم و زۆر وا پر بووه
 پیشه وای کورد و عه ره ب عه بدولکه ریمی قاره مان
 هه لمه تی هینا وه وه ک شیری له لانه ده رچوووه

...

کۆشکی «ره حاب» بوو به گۆری خوڤرۆشانی ولات
 هه رکه سی چال هه لکه نی بۆ خه لقی خو ی که وتوووه
 (رۆژنامه ی ژین، ۱۹۵۹: ۴)

شاعیر لیره ده ستکاریی فۆرمی پهنده که ی کردوووه و کردوو یه تی به «کاسه ی زۆلم و زۆر وا پر بووه»؛ به لام بیر و ئامانجی پهنده که هه ر وه کوو خو یه تی و به شیوه یه کی شاعیرانه تیکه ل به رووداوی ناو دهقه که کراوه. ئه مه ش کاریکی ری پیدراوه بۆ شاعیر؛ چونکه ئاساییه که پهنده کان به شیوه ی جۆراوجۆر به خرینه روو؛ گرنگ ئه وه یه وه رگرتنه که خزمه ت به بیری گشتی دهقه که بکات. له م وه رگرتنه دا کاکه ی فه للاح سه رکه وتوو بووه. ئه مه ش له بنیاتی وینه هونه ریبه که ی دواتردا رهنگی داوه ته وه، که تیایدا پهنده کی ته واوکاری «هه رکه س چال هه لکه نی بۆ خه لک خو ی تی ئه که وئ» ده خزی نیتته ناو بیری دهقه که وه. به واتایه کی تر، ئه م پهنده تیاچوونی رژیمی پاشایه تی له سه ر دهستی گهلانی عیراق و به رابه رایه تی عه بدولکه ریم قاسم راده گه یه نیت. هه ردوو پهنده که له چوارچیوه ی بیری خو یاندا بۆ واتا و مه به ستیکی تایبه ت به کارهینراون و په یامی ئازادی و رزگاریی گهلانی عیراق راده گه یه نن. به گشتی ده توانین بلین پهنده ی پیشینان هه میشه ئامرازکی کارای به رده ستی کاکه ی فه للاح بووه و به رده وام له پینا وه له مه نده کردنی بیری دهقه شیعییه کانیدا به شیوه و فۆرمی جیاواز به کاری هینا وه. توانایی و داهینانی شاعیر له م بواره دا، سه رنجی هه ندی له ره خه گرانی بۆ لای خو ی راکیشا وه (پروانه: فوئاد، ۱۹۷۰: ۲۸).

۳-۲- ئەفسانە

ئەفسانە بەشیکى تری ئەدەبى فۆلكلۆریک پیک دەهینیت؛ وابەستەى قوڤاغى سەرەتایى ژيانى مرۆڤه و دەرئەنجامى هەول و گەرانیه تی له پیناو بەدەست خستنى وه لآمى پرسیاره بهراییه کاندایا. به واتایه کى تر، ئەو دونیا تاییه تهیه که مرۆڤ بوونى خوڤى و دەورو بهره کهى پى لیکداوه تهوه؛ بۆیه ده بیته که رهستهیه کى باش بۆ لیکۆلینه وه له بواره جیاوازه کانى ژيانى کۆمه لگا؛ چونکه «ئەفسانە گوزارشته له قوڤاغى منالیى کۆمه لگا؛ باشتريه به لگه یه بۆ زانینى بیروباوه ره کانى خه لک و جوړى بیرکردنه وه و زانیارى و شارستانییه ت و میژووین، ههروه ها ئەو ئاسته ژیری و هوشیاریه ی که پى گه یشتوون» (صالح، ۲۰۰۹: ۹).

شاعیر په روڤى ئەندیشه فراوانى و بیروردى و تیرامانى قووله. ئەم تاییه تمه ندىانه ش له کرۆکى ئەفسانهدا به دى ده کرین و دەرگای ئەفراندن له بهردهم شاعیردا والاده کهن. دياره شاعیرانى نوږى عه ودالی دنیا یه کى ترن؛ دنیا یه ک که تیکه له یه ک بیت له تیرامانه بهراییه کانى رابردوو و خواسته سهرده مییه کانى ئەمرۆى؛ ئەمه ش له په نابردنه بهر ئەفسانهدا خوڤى ده دۆزیته وه» (بروانه: علی، ۱۹۷۸: ۱۹-۲۰). هه ره له م گۆشه نیگایه وه، کاکه ی فله للاح-یش په ی به گرنگی ته وزیف کردنى ئەفسانە بردوو؛ بۆیه له دهقه کاندایا بهرجهسته ی کردوون. له دهقى «بهسته ی جهنگاوه ریکى نه ناسراو» دا، که گیانیکی پر له شوړش و نه به زین و کۆل نه دانى کورد ده گیریته وه، په نا ده باته بهر هه ره یه ک له جنۆکه، دیو، سه مه ندهر و له چوارچیوه ئەفسانیه یه که یاندا بیرى شیعره که ی پى ده وله مه ند ده کات و په یامیکى نوږى و ره هه ندىکی تازه یان لى بنیات ده نیت:

چه ته و جهرده های جوړ به جوړ
رپیان پى ئە گرتم به زۆر
گولله یان وه ک لیزمه ی باران
به سه ره مندا دئه باران

...

که ئەیان دیم راناوه ستم
جا ناتۆره ی جنۆکه یان شوین ئەخستم
جار جار ئەیان کردم به دیو
وه ک شیت و هــــــــــــــــار
یان درنده ی پهروه رده ی کیو
منیان زینده به چال ئە کرد
له ئاگرا

منیان به کوڤى زوخال ئە کرد
به وه مه موو خاک و خو لسه وه
چال م ئە گرت به کو لسه وه
وه ک سه مه نــــــــــــــــدهر
له پشکو هیلانهم ئە کرد
له مردنا

...

نه توامه وه

تا موعجیزه ی بوونم سه پانند
(کاکه ی فه للاح، ۲۰۰۴: ۲۰۸-۲۱۳)

گه لی کورد له وه ته ی هه بووه چه وسینراوه ته وه. دوژمنانی هه موو جوړه کانی زولم و کوشتن و برینیان له سه ر تاقی کردووه ته وه؛ به لام هه ر کولێ نه داوه و سوورتر بووه له سه ر داوا ره وا کانی. ئەم راستیه تووی ده که ی شاعیری پیک هیناوه و هونه رمه ندانه به ستوویه تی به و که ش و رووداوانه ی که بالایان به شیعره که ی کردووه؛ ئەویش روژگاری دوا ی راگه یاندنی به یانی ۱۱ ئازاری سالی ۱۹۷۰ یه، که ده سته که وتگه لیک ی بو کوردانی باشوور فه راهه م کرد و چوار سال به رده وام بوو. ئەم پیکه وه به ستنه، ئەو بوچوونه ی سه للاح عه بدولسه بوورمان بیری دینیته وه، که ده لیت «مه سه له ی به کاره یانی ئەفسانه له شیعردا هه مووی له ئاستیکدا نییه؛ هه ندی جار شاعیر به جوړیک به کاری ده هینیت که ئەفسانه که ئاویته ی ره گه زه کانی تری شاعر ده بیت و سیمایه کی داهینه رانه ی پی ده به خشن» (الحلاوی، ۱۹۹۴: ۳۰-۳۱).

شاعیر سه ر هتا ره هه نده ئەفسانه ییه کانی جنۆکه و دیو ده کاته نامراز. له مه شدا دوو په یام ده گه یه نیت؛ له یه که میاندا، ئەو بووچونه ناقولایه ی نووسه ری عه ره بی ئەلمه سه وودی-مان بیره خاته وه، که ره چه له کی گه لی کورد ده با ته وه سه ر جنۆکه کانی سه رده می چه زره تی سه له یمان (بروانه: ئەحمه دی، ۲۰۰۵: ۳۱)؛ له دووه میشیاندا، ئەو ده لاله ته پر له خراپه کارییه ی دیو ئاشکرا ده کات، که له ئەفسانه ی کوردیدا تاکی کورد لیک ی داوه ته وه (بروانه: مسته فا ره سوول، ۱۹۷۹: ۱۸)؛ که واته هه ردوو په یامه که بنیاتیکی ئەفسانه ییان هه یه.

وینیه کی تری ئەفسانه یی، که له ده قه دا سه رنجمان بولای خو ی راده کیشیت خو ی له وشه ی «سه مه ندهر» دا چه شار داوه، که له ئەفسانه ی کوردیدا له باره یه وه وتراوه «جانه وه ریکه له ناو ئاگردا په یدائه بی، ده لین وه کوو مشکیکی گه وره وایه و کاتی که له ئاگر بیته ده ره وه ده مریت، هه ندیک ده لین هه میسه له ناو ئاگردا نییه و هه ندی جار دیته ده ره وه» (نوری عارف، ۲۰۰۹: ۵۴۴-۵۴۵). کاکه ی فه للاح هه مان ره هه ندی واتای ناو ئەفسانه که ی به کاره یناوه؛ به کو کردنه وه ی ئەم ئەفسانه هه ش ده قیکی داهینه رانه ی دارشتوو و دنیایه کی شاعیری وای خو لقا ندوو که بلین مانه وه ی گه لی کورد بوخو ی گه وره ترین موعجیزه و راسته قینه ترین ئەفسانه ی سه رده مه.

ئه وه ی تیبینی ده که یین، شاعیر زیاتر له وه ده قانه یدا که هه لگری ناوه رۆکی نیشتمانی و نه ته وه یین، په نای بردوو ته به ره ئەفسانه. له مه شدا زیاتر ویستوویه تی گیانی نه به زینی ئەفسانه ئاسای تاکی کورد پیشان بدات؛ ئەهه تا له ده قی «له پال کیلیکدا»، به شیک له ره گه زه ئەفسانه ییه کانی ده قی پیشوو به رجه سته ده کاته وه و بیری ده قه که ی پی دادریژیت:

سه مه نده ری

روژی به قه قنه سی گه یی
وتی: وه ره با من و تو
به زمانی وه ک ژیله مو
چیرۆکی ئاگراویمان

بنووسین—هوه به پشک—ۆ

له کۆنهوه

له مه‌لبه‌ندی هه‌زاران کات و شوپنه‌وه

وتووویانه و ده‌یلین—هوه:

که سه‌مه‌ندهر

وه‌ک خدر و ئاوی ژیان

هه‌لقو‌لای ئه‌فسانه‌یه

په‌له‌وه‌ری بی‌لانسه‌یه

مه‌لیکی بی‌هیلانه‌یه

وه‌ک چۆن ماسی هه‌ر له ئاوا

تو‌پشه‌به‌ره‌ی ژیان‌ی ده‌پ‌پ‌چ‌یته‌وه

به‌رۆژ و شه‌و

ب—ۆی بگه‌رین

له‌ شه‌پۆلی گه‌ری سوورا

ده‌یدۆزنه‌وه

(کاکه‌ی فه‌للاح، ۲۰۰۴: ۲۶۳-۲۶۸)

شاعیر له‌ ریگه‌ی هه‌ریه‌ک له‌ سه‌مه‌ندهر، قه‌قنه‌س، خدری زینده‌وه سێ وینه‌ی چ‌ری ئه‌فسانه‌یی به‌رجه‌سته‌کردووه؛ قه‌قنه‌سپیش وه‌کوو سه‌مه‌ندهر بوون و ژیان و مردنی به‌ ئه‌فسانه‌وه‌ گه‌ریدراوه؛ ئه‌میش شه‌یدای ئاگره‌ و گوایه‌ بالنده‌یه‌کی ده‌نگ‌خۆشه‌ و به‌ سۆزی خۆی ده‌سووتی (پروانه: خال، ۲۰۰۵: ۳۴۴). هه‌رچی خدری زینده‌شه، ئه‌وا له‌ ئه‌فسانه‌ی کوردیدا له‌ گه‌ل ئاوی ژیاندا پینکه‌وه‌ گه‌ری‌دراون و بوونه‌ته‌ ره‌مزی نه‌مری و به‌رده‌وامی ژیان (پروانه: که‌ریم، ۲۰۰۵: ۸۹).

ئهم ده‌قه‌ی شاعیر له‌ سالی ۱۹۷۷ دا نووسراوه، که‌ تیايدا تازه‌ خه‌باتی چه‌ کداری شۆرش‌ی نوێ ده‌ستی‌پ‌یکردبوو؛ ترووسکاییه‌ک له‌ هیوای بۆ کۆمه‌لانی خه‌لکی کوردستان گه‌راندبووه‌وه؛ دوا‌ی ئه‌وه‌ی که‌ نسکۆی سالی ۱۹۷۵ ته‌واو بی‌ئومیدی کردبوون. هه‌ر بۆیه، جارێکی تر رابوونی شۆرش ئه‌وه‌ی به‌ رژیمی ئه‌وکاته‌ی عێراقی راگه‌یاندا، که‌ کۆتایی‌هاتنی کورد هاوشیوه‌ی سه‌مه‌ندهر و قه‌قنه‌س، په‌روانه‌ و خدری زینده‌ و ئاوی ژیان ئه‌فسانه‌یه‌:

که‌ی هونه‌ری جوانه‌مه‌رگی و

گه‌رپه‌رستی بۆ بی‌هه‌ست و

گیانێکی وه‌ک په‌روانه‌یه

ئهو به‌هه‌ریه

بۆ مرۆفی راکشای ئه‌و خاکه‌یه

(کاکه‌ی فه‌للاح، ۲۰۰۴: ۲۶۸)

۳-۳- گۆرانی

گۆرانی بریتییە لەو شیعرە فۆلکلۆریانە ی که ناوهرۆکیکی لیری کیان ههیه. ئەم شیعرانە هه لگهه ههست و سۆزی تاکی کوردن که به شیوهیهکی ساده دهیانبرپوه. به بروای عیزه دین مستهفا ره سوول، «گۆرانی کۆنترین بهشی ئەدهبی فۆلکلۆره» (۱۹۷۹: ۷۵). هه ره یه ک له ساده و ساکاری، بهربلاوی، میلی بوون، ره سه نایه تی له خه سه له ته دیاره کانی گۆرانیی کوردین. سروشت و تایبه تمه ندییە کانی زمانی کوردی له رووی ئاوازدارییه وه، یارمه تیده ریکی باش بووه بۆ ده وله مه ندیی فۆلکلۆرمان له بواری گۆرانییدا. ئەم لایه نه ش سه رنجی هه ندی له رۆژه لاتناسه کانی بۆ لای خۆی راکیشاوه و له و رووه وه ئەبۆقیان پیتی وایه تاکی کورد گیانی شاعیرانه ی تیدا یه و له گۆرانی وتندا به توانان (۱۰).

کاکه ی فه للاح-یش چ وه ک تاکیکی ئەو گه له و چ وه ک شاعیریش، خۆی بی به ش نه کردووه له م سامانه نه ته وه ییه؛ هه رچه نده به راورد به به شه کانی تری فۆلکلۆر، که متر سوودی له گۆرانی وه رگرتووه. به بروای ئیمه هۆکاریکی ئەم حاله ته بۆ ئەوه یه که به شی گه وه ی گۆرانیی کوردی خۆی له وه سفی جوانی و خۆشه ویستی ئافره تدا ده بینیته وه؛ کاکه ی فه للاحیش، به ده گمه ن نه بییت، شیعی بۆ جوانی و خۆشه ویستی ئافره ت نه نووسیوه، که به بروای ئیمه ئەمه تایبه تمه ندییەکی جیا که ره وه ی شاعیره.

به م جوړه به وردبوونه وه مان له به ره مه مه شیعییه کانی، ده بینین ته نها له دوو ده قدا په نای بردووه ته به ر گۆرانی؛ له هه ردوو کیشیاندا ته نها دیریککی وه رگرتووه. له ده قی «ده زانی بۆ؟» دا، «په رده یه کی ره شبینی چر ده ستی گرتووه به سه ر تا قی کردنه وه شیعییه که دا؛ ئەو ره شبینییه ئە گه رچی به شیککی له واقیعه سیاسییه که وه سه رچاوه ی گرتی، به لام زیاتر به ره وه چوارچیوه که سیه که چۆته وه» (قادر که ریم، ۲۰۰۶: ۱۰۷). هه ره ئەم باره شه وای کردووه په نا بیاته به ر دیره شیعیکی ناو گۆرانیی فۆلکلۆری «خه به ر به ره بۆ خزمانم / ناگر به ربۆته خه زمانم»، که هه مان ههستی تیدا زاله:

ده زانی بۆ من وه ک تۆ نیم،
په رت و په ریشانم، کۆ نیم؟
«خه به ر به ره بۆ خزمانم
ئاگر به ربۆته خه زمانم»
ناخی خه مم هینده قوولنه
بوومه له رزه ی هیچ خۆشییه ک
ئهم دنیا یه به ه ژینئ
ده ریا که م ناخاته جوولنه
(کاکه ی فه للاح، ۲۰۰۴: ۳۰۵-۳۰۶)

شاعیر له ده قی «شیعییش ئەگری» دا، که بۆ جوانه مه رگ بوونی دوو کچی شاعیر حه سیب قه ره داغی، نووسیویه تی، زۆر به شیوه یه کی هونه رمه ندانه سوودی له گۆرانیی فۆلکلۆری کوردی وه رگرتووه و ده لییت:

ﻛﻪ ﻣﻦ ﻫﺎﺗﻢ
 ﻫﻪﻧﯩﺴﻜﻪ ﺋﻪﻳﻮﺕ:
 ﻟﻪﺑﻪﺭ ﺩﻭﻭ ﺟﻮﺍﻧﻪﻣﻪﺭﮔﻪ ﻛﻪ
 ﺟﺎﺭﻯ ﮔﻪﺭﻭﻭ ﺟﯩﻲ ﻧﺎﻳﻪﻟﻢ
 ﻟﻪﺑﻪﺭ ﮔﯩﺮﯨﻴﺎﻥ
 ﻛﻪ ﻣﻦ ﻫﺎﺗﻢ
 ﻓﻪﺭﻫﻪﻧﮕﯩﻲ ﺧﻪﻣﻪ ﻛﻪﻱ ﺑﺎﺑﻪ
 ﻫﻪﺭ ﮔﻪﻭﺭﻩ ﻭ ﮔﻪﻭﺭﻩﺗﺮ ﺋﻪ ﺑﻮﻭ
 ﻧﻪﻛ ﻫﻪﺭ ﻛﻪﻟﻪﺯﺍﻝ
 ﻭﺍﺑﻪﻫﺎﺭﯨﺸﻰ ﮔﯩﺮﺗﻪ ﺧﻪﻟﻢ
 ﻛﻪ ﻣﻦ ﻫﺎﺗﻢ
 ﮔﻮﻳﯩﻢ ﻟﻪ ﻧﺎﻟﻪ ﻭ ﺷﻴﻮﻩﻧﯩﻲ ﺑﻮﻭ
 ﻫﻪﺭ ﺋﻪﻳﻮﺕ ﻭ ﺋﻪﻳﻮﺗﻪﻭﻩ
 «ﻫﻪﺭ ﻛﻮﭼﻚ ﻛﻮﭼﺖ ﺑﻮﻭ، ﻛﻮﭼﻚ ﻧﻪﺑﺮﺍﻳﻪﻭﻩ
 ﻛﻮﭼﻚ ﺑﻮﻭ ﺑﻪ ﻧﺎﮔﺮ ﻧﻪ ﻛﻮﺯﺍﻳﻪﻭﻩ»
 (ﻛﺎﻛﻪﻱ ﻓﻪﻟﻼﺡ، ٢٠٠٤: ٣٦٦-٣٦٧)

ﺷﺎﻋﯩﺮ ﺑﯩﻲ ﻫﯧﭻ ﺩﻩﺳﺖ ﻛﺎﺭﯨﺒﯩﻪ ﻛﻪ، ﮔﻮﺭﺍﻧﯩﻴﻪ ﻛﻪﻱ «ﻫﻪﺭ ﻛﻮﭼﻚ ﻛﻮﭼﺖ ﺑﻮﻭ، ﻛﻮﭼﻚ ﻧﻪﺑﺮﺍﻳﻪﻭﻩ / ﻛﻮﭼﻚ ﺑﻮﻭ ﺑﻪ
 ﻧﺎﮔﺮ ﻧﻪ ﻛﻮﺯﺍﻳﻪﻭﻩ» ﻳﻲ ﻭﻩﺭﮔﺮﺗﻮﻭﻩ (ﺯﺍﻣﺪﺍﺭ، ١٩٧٥: ٢٥) ﻭ ﺑﻪ ﺷﻴﻮﻩﻳﻪ ﻛﻲ ﺟﻮﺍﻥ ﻛﺮﺩﻭﻭﻳﻪﺗﻲ ﺑﻪ ﺗﻪﻭﺍﻭ ﻛﻪﺭﻱ
 ﺋﻪﻭ ﻛﻮﺳﺘﻪ ﮔﻪﻭﺭﻩﻳﻪﻱ ﻛﻪ ﺑﻪﺭ ﺣﻪﺳﯩﺐ ﻗﻪﺭﻩﺩﺍﻏﯩﻴﻰ ﺷﺎﻋﯩﺮ ﻛﻪﻭﺗﻮﻭﻩ؛ ﺑﻪﻭﻩﻱ ﻟﻪ ﻣﺎﻭﻩﻳﻪ ﻛﻲ ﺯﻭﺭ ﻛﻪﻣﺪﺍ
 ﺩﻭﻭ ﻛﭽﻲ ﺑﻪ ﻧﺎﻭﻩ ﻛﺎﻧﻲ ﻛﻪﺯﺍﻝ ﻭ ﺑﻪﻫﺎﺭ ﻛﻮﭼﻲ ﺩﻭﺍﻳﯩﻴﺎﻥ ﻛﺮﺩ. ﺑﯩﺮ ﻭ ﺋﺎﻭﺍﺯﻱ ﺧﻪﻣﺎﻭﯨﻲ ﮔﻮﺭﺍﻧﯩﻴﻪ ﻛﻪ
 ﻫﺎﻭﺋﺎﻫﻪﻧﮕﻦ ﻟﻪ ﮔﻪﻝ ﺑﯩﺮ ﻭ ﺋﺎﻭﺍﺯﻱ ﺩﻩﻗﻪ ﻛﻪ ﺑﻪ ﮔﻪﺷﺘﻲ؛ ﺋﻪﻣﻪﺵ ﺳﻪﺭ ﻛﻪﻭﺗﻦ ﺑﯘ ﺗﻪﻭﺯﯨﻒ ﻛﺮﺩﻧﻪ ﻛﻪ ﻣﺴﯘﮔﻪﺭ
 ﺩﻩ ﻛﺎﺕ.

٣-٤ - ﺣﯩﻜﺎﻳﻪﺕ (ﭼﯩﺮﻭﻙ / ﺳﻪﺭﮔﻮﺯﻩﺷﺘﻪ)

ﺑﻪﺷﻪ ﻛﺎﻧﻲ ﺋﻪﺩﻩﺑﯩﻲ ﻓﯘﻟﻜﻠﻮﺭﯨﻜﻲ ﻛﻮﺭﺩﻱ ﻫﻪﺭ ﻳﻪ ﻛﻪﻳﺎﻥ ﺧﺎﻭﻩﻧﻲ ﺗﺎﻳﯩﭙﻪ ﺗﻤﻪﻧﺪﯨﻲ ﺧﯘﻳﺎﻧﻦ. ﺣﯩﻜﺎﻳﻪﺕ ﻳﺎﻥ
 ﭼﯩﺮﻭﻛﻲ ﮔﻮﻳﻲ ﻧﺎﮔﺮﺩﺍﻥ ﺑﯘﺧﯘﻱ «ﺑﻪﺭﻭﻩﭘﯩﺶ ﭼﻮﻭﻧﯩﻜﻲ ﻣﯩﺰﻭﻭﻳﻲ ﺋﻪﻓﺴﺎﻧﻪﻳﯩﻴﻪ ﻭ ﻟﻪ ﺭﻭﻭﻱ ﻓﯘﺭﻡ ﻭ
 ﺩﺍﺭﯨﺸﺘﻪﻧﻮﻩ ﻟﻪﻭ ﺋﻪﭼﯩﺖ... ﻛﻪﺭﻩﺳﻪﻱ ﺋﻪﻓﺴﺎﻧﻪ ﻟﻪ ﺧﻪﻳﺎﻝ ﻭ ﭘﺮﭘﻮﭼﻪﻭﻩ ﻭﻩﺭﮔﯩﺮﺍﻭﻩ، ﺑﻪﻟﻢ ﻛﻪﺭﻩﺳﻪﻱ
 ﭼﯩﺮﻭﻙ ﻟﻪ ﺯﻳﺎﻧﻪﻭﻩ ﻭﻩﺭﺋﻪﮔﯩﺮﻯ» (ﻣﺴﺘﻪﻓﺎ ﺭﻩﺳﻮﻭﻝ، ١٩٧٩: ٢٤). ﺑﻪ ﻭﺍﺗﺎﻳﻪ ﻛﻲ ﺗﺮ، ﺣﯩﻜﺎﻳﻪﺗﻪ
 ﻓﯘﻟﻜﻠﻮﺭﯨﻜﻪ ﻛﺎﻥ ﺯﺍﺩﻩﻱ ﺳﻪﺭﺩﻩﻣﻲ ﺯﻳﺎﺭ ﻭ ﺯﯨﺮﺑﻮﻭﻧﻲ ﻣﺮﻭﻗﻦ؛ ﻫﻪﺭ ﺑﯘﻳﻪ ﮔﻪﺭ ﻫﻪﻧﺪﯨﻲ ﺯﻳﺎﺩﻩﺭﭘﯘﻳﻲ ﺧﻪﻳﺎﻟﯩﻴﺎﻥ
 ﺗﯧﺪﺍﺑﯩﺖ ﻧﺎﮔﺎﺗﻪ ﺋﻪﻭ ﺋﺎﺳﺘﻪﻱ ﻟﻪ ﺋﻪﻓﺴﺎﻧﻪﺩﺍ ﻫﻪﻳﻪ. ﻫﻪﺭﻳﻪﻙ ﻟﻪ ﺭﻩﮔﻪﺯﻩ ﻛﺎﻧﻲ ﻭﻩﻙ ﻛﻪﺳﺎﻳﻪﺗﻲ، ﺭﻭﻭﺩﺍﻭ،
 ﺷﻮﻳﻦ، ﻛﺎﺕ، ﺩﻳﺎﻟﻮﮒ ﺑﻪ ﺯﻣﺎﻧﯩﻜﻲ ﺳﺎﺩﻩ ﻭ ﺳﺎﻛﺎﺭ ﭘﯩﻨﻜﻪﻭﻩ ﮔﺮﯨﻲ ﺩﺭﺍﻭﻥ ﻭ ﺭﻭﻭﺩﺍﻭﻳﻚ ﻳﺎﻥ ﺯﻳﺎﺗﺮ
 ﺩﻩﮔﯩﺮﻧﻪﻭﻩ ﻛﻪ ﻟﻪ ﺯﻳﺎﻧﻪﻭﻩ ﺯﻭﺭ ﺩﻭﻭﺭ ﻧﯩﻴﯩﻪ. ﭘﺎﻟﻪﻭﺍﻥ ﻭ ﺭﻭﻭﺩﺍﻭﻱ ﻧﺎﻭ ﺋﻪﻡ ﺣﯩﻜﺎﻳﻪﺗﺎﻧﻪ، ﺑﻪ ﻫﯘﻱ ﺑﻪﺭﺑﻼﻭﻱ ﻭ
 ﺋﺎﺷﻨﺎﻳﯩﻴﺎﻥ ﻟﺎﻱ ﺧﻪﻝ ﻛﻪ، ﺯﻭﺭ ﺟﺎﺭ ﺩﻩﺑﻨﻪ ﻛﻪﺭﻩﺳﺘﻪﻱ ﺷﯩﻌﺮﻱ ﻭ ﺷﺎﻋﯩﺮﻱ ﻧﻮﻳﺨﻮﺍﺯ ﭘﻪﻧﺎﻳﺎﻥ ﺩﻩﺑﺎﺗﻪﺑﻪﺭ.
 ﻛﺎﻛﻪﻱ ﻓﻪﻟﻼﺡ ﻭﻩﻙ ﺷﺎﻋﯩﺮﯨﻚ ﻟﻪ ﻫﻪﻧﺪﯨﻲ ﺩﻩﻗﺪﺍ ﺳﻮﻭﺩﻱ ﻟﻪ ﺣﯩﻜﺎﻳﻪﺕ ﻱ ﻓﯘﻟﻜﻠﻮﺭﻱ ﻭﻩﺭﮔﺮﺗﻮﻭﻩ. ﺋﻪﻡ
 ﺳﻮﻭﺩﻭﻩﺭﮔﺮﺗﻨﻪ ﻫﻪﻧﺪﯨﻲ ﺟﺎﺭ ﺗﻪﻧﻬﺎ ﻟﻪ ﺭﻭﻭﻱ ﻫﻮﻧﻪﺭﺑﯩﻴﻪﻭﻩ ﺑﻮﻭﻩ؛ ﺑﯘ ﻧﻤﻮﻭﻧﻪ ﺳﻪﺭﻩﺗﺎﻱ ﻫﻪﺭﺩﻭﻭ ﺩﻩﻗﻲ «ﻧﯩﺮﻭﻥ
 ﭼﯩﺮﻭﻙ ﺑﻪ ﻫﻪﻟﺒﻪﺳﺖ»، «ﭼﻮﺍﺭ ﺩﻟﯘﭘﻲ ﻗﻪﺗﯩﺲﻣﺎﻭ»، ﺑﻪ «ﻫﻪﺑﻮﻭ... ﻧﻪﺑﻮﻭ» ﺩﻩﺳﺖ ﭘﯧﺪﻩ ﻛﺎﺕ. ﺋﻪﻡ

سهره تایش، کلیل و ناسنامه‌ی حیکایه‌تی فۆلکلۆریکه و و له‌گه‌ل بیستنیدا گوڤگر ده‌که‌وتیه بیر کردنه‌وه و سهرسورمانه‌وه؛ سهرسورمان له‌وه‌ی چی هه‌یه و چی نییه؟ ئەمه‌ش به‌شیکه له فه‌لسه‌فه‌یه‌کی دوانه‌یی، که دنیایی و گومان له هه‌ر یه‌که‌یان رێژه‌یه‌ک له‌وه‌ی تری به‌رکه‌وتوووه (بروانه: ئیبراهیم حه‌سه‌ن، ۲۰۰۷: ۳۰۲-۳۰۳).

کاکه‌ی فه‌للاح-یش، ئەو «هه‌بوو... نه‌بوو» ه‌ی کردوو به‌ ده‌روازه‌ بو دوو ده‌قی ناوبراو، که هه‌ر دوو کیان چیرۆکی رووداوی راسته‌قینه‌ ده‌گێرنه‌وه و دنیایی له‌ روودانیا‌ندا روونه. هه‌ر بۆیه، به‌ لای ئیمه‌وه هۆکاری به‌کاره‌ینانی ئەم شیوازی ده‌ستپێکردنه‌ لای شاعیر، بۆ ئەوه‌ ده‌گه‌رێته‌وه که هه‌ر دوو ده‌قه‌که‌ چیرۆکه‌شعیرن. له‌ ده‌قی «نیرون» دا، شاعیر درنده‌یی نیرونی ئیمپراتۆری رۆمانی ده‌گێرێته‌وه و له‌ ده‌قی «چوار دلۆپی قه‌تیس‌ماو» یشدا، باس له‌ چیرۆکی کوچ‌کردنی چوار منالی هونه‌رمه‌ند ده‌کات؛ ئەوه‌تا له‌ ده‌قی نیروندا ده‌لێت:

له‌ ده‌وری کۆنی رابردوو
هه‌بوو نه‌بوو «نه‌یروون» ی بوو
نه‌یروونی خوینرێژ و زۆردار
جانه‌وه‌ری بوو شیت و هار
ته‌نها به‌ناو ئاده‌میزاد بوو
درنده‌یه‌کی به‌رباد بوو
(کاکه‌ی فه‌للاح، ۲۰۰۴: ۱۳۳)

له‌ ده‌قی «چوار دلۆپ فرمیس کی قه‌تیس‌ماو» یشدا ده‌لێت:

مناله‌کان!

ئهی بالداره‌ بی‌باله‌کان
هه‌بوو، نه‌بوو
رۆژگاری بوو
به‌هاری بوو
ده‌شت و ده‌ری رازاوه‌ بوو
گۆله‌باخی گه‌شاوه‌ بوو
ده‌می ئا‌ونگ، ده‌می باران
سه‌وزایی و فه‌ریان ئە باران
(کاکه‌ی فه‌للاح، ۲۰۰۴: ۱۹۶)

شاعیر بۆ بنیات‌نانی چیرۆکی رووداوه‌ کۆن و نوێیه‌کانیش، هه‌مان شیوازی ده‌ستپێکی به‌کاره‌یناوه؛ چون‌که‌ ده‌زانیت ده‌رپرینی هه‌بوو... نه‌بوو، له‌ قوولایی نه‌ستی خوینەر و گوڤگر دایه. هه‌ر له‌ چوارچێوه‌ی زیندوو‌کردنه‌وه‌ی حیکایه‌ته‌ فۆلکلۆریکه‌کاندا، کاکه‌ی فه‌للاح له‌ ده‌قی «په‌پووله‌کان» دا، ئاماژه‌ به‌ حیکایه‌تی فۆلکلۆریکی «هه‌زار و یه‌ک شه‌وه» ده‌دات و به‌ شیوه‌یه‌کی دا‌هێنه‌رانه‌ ئاوێته‌ی شیعه‌که‌ی ده‌کات:

ئهم ولاته
 دارستانی کاره ساته
 ئهم هه زارو به ک شه وه یه
 شاره و هی زه رده والیه
 فاشسته کان
 گورگه ره گه ز په رسته کان
 پر به دنیا له لورین
 تامه زړوی فرمیس ک و خوین
 (کاکه ی فه للاح، ۲۰۰۴: ۳۴۷)

سه رباری ئه وه ی ئهم ده قه چوارچپوه یه کی که سی هه یه و خوی له تاسه ی دووری شاعیر بو
 نه وه کانی، ژپوار و سانا و سۆمادا، ده بینیته وه، ده شچیته نیو خه مه گشتیه که ی کوردان له و ساله
 (۱۹۸۸) دا، که بو کوردانی عیراق به شوومترین سالی سه ده ی بیسته م داده نریت، چون که رژیمی
 به عس تییدا دهستی کرد به پرۆسه کانی کیمیا باران کردنی هه له بجه و ئه نفال، ئه مه ش برین و
 خه میکی نه پراوه یه. به ستنه وه شی به حیکایه ت ی هه زار و یه ک شه وه، له خزمه ت ئه و بیره ی ده قه که
 هاتوو و به شیوه یه کی ئورگانی کی و بو گه یاندنی مه غزای نه هه مه تیبه کی بیکوتایی نوږ
 به رجه سته کراوه؛ چون که یه کیک له چه م که بنه ره تیبه کان، که له پشت داهینانی حیکایه ت ی هه زار
 و یه ک شه وه وه یه، درپژهدان و نه پراوه بی باس و حیکایه ت ه کانه. ئه مه ش نه خشه ریگای شه هره زادی
 شازن بووه له پینا و ئه وه ی جله وی بیر ی شه هریاری پاشا رابکیشیت و خوی له کوشتن رزگار بکات
 (پروانه: کحلی خلیده، ۲۰۱۲-۲۰۱۳: ۱۷۹-۱۸۰). ته وزیف کردنی حیکایه تی فولکلوری به م
 چه شنه ده بیته سه رچاوه بو وینه و بیریکی تازه و له گه ل خویدا خوینه ر په ل کیش ده کات.

۳-۵- دابونه ریت

کوردیش وه ک هه ر نه ته وه یه کی تر، خاوه نی کۆمه لیک ره وشت و دابونه ریته. له به شیک له م
 دابونه ریتانه دا له گه ل نه ته وه کانی دراوسیدا هاوبه شه و به شیکی تریان تایبه ته به کورد خوی.
 ههروه ک چۆن به شیک له دابونه ریته کان به ستران به کات و وه رزیکی دیاری کراوه وه و
 به شیکیشیان کراوه و ده کریت له هه موو کاتیکدا ئه نجام بدرین، هه ندیک له دابونه ریته کان
 به پیتی گۆرانی رۆزگار گۆراون یا هه ر نه ماون و به شیکی تریان تا ئیستاش که م و زۆر په پیره وده کرین
 (پروانه: ئیبراهیم عزیز، ۱۹۸۸: ۱۳)؛ نه ک هه ر ئه وه، به لکوو به لای هه ندی که سه وه په پیره کردنیان
 کاریکی پیروزیسه. کاکه ی فه للاح، وه کوو که س و وه ک شاعیر، له هه ندی ده قدا سوودی له م
 سه رچاوه خۆمالیه وه رگرتوو و له بنیاتی شیعره کانیدا به رجه سته ی کردوو؛ ئه وه تا له ده قی
 «فهلسه فه ی ژبان» دا، سه رنجمان بو نهریتی «تۆله سه ندن» راده کیشیت:

هه ندیکیش ئه لاین ژین: شه رکردنه
 بو تۆله سه ندن هیرش بردنه
 (کاکه ی فه للاح، ۲۰۰۴: ۱۱۰)

راسته میلله تی کورد میلله تیکی لیبوردهیه، به لام هه رکاتیک تاکی کورد ههستی بهوه کردبیت که دهچه وسینریتته وه و دهویستریت زیاتر ژێردهسته بکریت، ئەوا تۆله سه ندنه وهی به ئەرکی خۆی زانیوه؛ نهک هه ر ئەوه به لکوو بیدهنگ بوون و بی هه لویستی به کاری نامهردانه له قه له م داوه؛ له گه ل ئەوه شدا، له هه ندی ناوچه خه لک ده که ویتته نیوان شه رکه ران و ئاشته وایی رووده دات (بروانه: بایه زیدی، ۱۹۸۲: ۵۵، ۷۴). لیبه دا کاکه ی فه للاح وینه ی بیرکردنه وه ی به شیکی کۆمه لگای کوردیی بو گرتووین؛ ئەو به شه ی که باوه ری ته وای به تۆله سه ندنه وه هه یه. ئەمه له کاتیکدا یه خودی شاعیر به رده وام هه لگری بیروباوه ریکی ئاشتی خوازانه بووه و ئەمه له نیو شیعره کانیدا وه ک ئەوه ی به روونی له ده قه کانی «به سته یه ک»، «کونه په پوو» و «تاسه یه ک» دا ده بینریت (بروانه: کاکه ی فه للاح، ۲۰۰۴: ۳۸، ۴۸، ۱۵۸).

نه ریتیکی تر له و نه ریتانه ی له به ره مه شیعریه کانی شاعیردا رهنگی داوه ته وه، نه ریتی پرسه گیران، شین و شه پۆر و قورپتوانه، که له دوای له ده ستدانی ئازیزیکی یا که وتنی کۆستییک ئەنجام ده دریت. ئەوه تا شاعیر له ده قی «بو هیوای خوشکه زام» په رده له سه ر ئەو باره ده روونییه نائارامه لاده بات، که شه هیدبوونی هیوای جوانه مه رگ لای شاعیر و بنه ماله که ی جیی هیشتوو و ده لیت:

له دووره وه که هه والی جه رگیری تۆم بو هات
مه لی تاسه م هه لفری بو ئاسمانیکی کش و مات

...

گوئی شل بکا بو شیوه نی گه رم و گوپی رۆله رۆ
دایک و باوک و خوشک به تۆ رهنج بابر دووی ره نجه رۆ
ئاخ کۆستی تۆ، وه ک گولله که، چزا به سه ر دلمانا
کولانه وه ی زامی ناسۆر هه ر ئەژی له گه لمانا
(کاکه ی فه للاح، ۲۰۰۴: ۲۳۲-۲۳۳)

له باره ی ئەم نه ریته لای کوردان، مه لا مه حموودی بایه زیدی ده لیت «ئه گه ر گه نجیک مردبی شینی گه رمی بو ده گیرن، غه مگین ده بن و جلی ره شی بو له به ر ئە که ن» (۱۹۸۲: ۲۹). هه ر له چوارچیوه ی ئەم نه ریته دا له ده قی «په پووله پایزه» دا ده لیت:

که بالدارئ

له هیلانه ی گه رم و گوپرا
به چکه ئە کا و
به هه ر هۆیه ک
هیلانه که ی لی ئە شیوی
دلّه ی که ساسم لی ره وه
له گه ل ئەوا قورئه پیوی

(کاکه ی فه للاح، له شیعره بلاونه کراوه کانی)

شوان شمشالی شکاوه
 نه شاییه
 نه سهیرانه نه راوه
 بو کوی ئه چی؟
 کی ئه لی خالۆش ماوه
 ههتا زووه با بگه پینه دواوه

(کاکه ی فه للاح، له شیعره بلامه کراوه کانی، میژووی ئه یلوولی ۱۹۹۰ ی له سه ره)

شاعیر ته نانه ت له رووی فۆرم (کیش و سه روا و زمان) هه وه سوودی له یارییه که وه رگرتووه، به لام ناوه رۆک و بیریکی سیاسی تازه ی پی به خشیوه و په رده ی له سه ره ئه و کاولکاریه لاداره که له هه شتاکانی سه ده ی رابردوو له سه ره ده ستی رژی می له ناوچووی به عس به سه ره دیهاته کانی کوردستاندا هاتبوو و ته نانه ت سروشتی دیهاته کانیش له و ویرانکارییه بی به ش نه بوون. به م جو ره، شاعیر له ریگه ی یارییه که وه رابردوو به ئیستاوه گری داوه و مه غزایه کی ده وله مهن دی پی به خشیوه.

۴- ئه نجام

ئه و واقیعه سیاسی و ئه ده بی و رۆشنیری و کۆمه لایه تیه نوپیه ی، که له چاره کی یه که می سه ده ی بیسته م له باشووری کوردستان هاته کایه وه، له شیعریشدا ته کانیکی به لایه نی نه ته وه یی دا؛ یه کیک له وه ههنگاوانه ش خۆی له بایه خدانی شاعیرانی نوێ به که له پووری ده وله مهن دی کوردی ده بینیه وه و ئه مه له فۆرم و ناوه رۆکی ده قه شیعریه کانیدا رهنگی داوه ته وه. پیره میرد ده رکه وتوو ترین شاعیری نوپیی کورده که به شیوه ی جو راوجۆر بایه خی به به شه جیاوازه کانی که له پووری میلی داوه و سیمایه کی دیاری به ره مه شیعریه کانیشیه تی.

کاکه ی فه للاح دووه م شاعیری نوپخوازی کورده که گرنگی به سامانی که له پوور داوه؛ له م ههنگاوه شدا جی په نه جی پیره میرد ده بینین؛ هه رچه نده بو خۆی دانی پیدانانیه ت، ئه مه ئه گه ر به شیکی له درپژه دان به چاپ کردنه وه و بلاو کردنه وه ی په نده پیشینانه کانی پیره میرد و چاپ کردنه وه ی حیکایه ته که له پوورییه کان و چه ند به ره میکی تر و بایه خدانی تاییه تی به فۆلکلۆر له رۆژنامه ی ژین، که بو ماوه ی چوارسال (۱۹۷۰-۱۹۷۴) ده ریکردوه، خۆی بینیه وه، ئه وا به شه که ی تری له ره نگدانه وه ی زۆری فۆلکلۆر له ده قه شیعریه کانیدا ده بینیه تی. کاکه ی فه للاح له رووی چه ندیه وه، به پله ی یه که م سوودی له په ندی پیشینان، پاشان هه ر یه ک له ئه فسانه و گۆزانی و حیکایه ت و دابونه ریت و یاری وه رگرتووه. کاکه ی فه للاح له رووی چۆنیه وه، هونه رمه ندانه مامه له ی له گه ل به شه جیاوازه کانی که له پووردا کردوه؛ زۆریه ی کات دا هینه رانه ئاوپته ی که شه شیعریه که ی کردوون و بو گه یانندی بیر و په یوه ندی نوێ هیناونی.

ﺳﻪﺭﭼﺎﻭﻩ ﻛﺎﻥ

ﻛﻮﺭﺩﻯ:

ﺋﺎﺷﻨﺎ، ﺋﻮﻣﯿﺪ (٢٠٠٢). ﮔﻮﺭﺍﻥ: ﻧﻮﻭﺳﯿﻦ ﻭ ﭘﻪﺧﺸﺎﻥ ﻭ ﻭﻩﺭﮔﯿﺮﺍﻭﻩ ﻛﺎﻧﻲ. ﻫﻪﻭﻟﯿﺮ: ﭼﺎﭘﺨﺎﻧﻪﻯ ﻭﻩﺯﺍﺭﻩﺗﻲ ﭘﻪﺭﻭﻩﺭﺩﻩ.

ﺋﯿﺒﺮﺍﻫﯿﻢ ﺣﻪﺳﻪﻥ، ﻣﻪﻭﻟﻮﻭﺩ (٢٠٠٧). ﭘﯿﻜﻪﺗﻪﻱ ﺋﻪﻓﺴﺎﻧﻪﻱ ﻛﻮﺭﺩﻯ. ﺳﻠﯿﻤﺎﻧﻲ: ﭼﺎﭘﺨﺎﻧﻪﻱ ﺭﻩﻧﺞ.

ﺋﯿﺒﺮﺍﻫﯿﻢ ﻋﻪﺯﯨﺰ، ﻋﻮﻣﻪﺭ (١٩٨٨). ﻫﻪﻧﺪﯨﻲ ﺩﺍﺏ ﻭﻧﻪﺭﯨﺘﻲ ﺑﺎﻭﻱ ﻛﻮﺭﺩﻩﻭﺍﺭﻯ. ﺑﻪ ﻏﺪﺍ [؟].

ﺑﺎﻳﻪﺯﯨﺪﻯ، ﻣﻪﻻ ﻣﻪﺣﻤﻮﻭﺩ (١٩٨٣). ﺩﺍﺏ ﻭﻧﻪﺭﯨﺘﻲ ﻛﻮﺭﺩﻩﻛﺎﻥ. ﻭﻩﺭﮔﯿﺮﺍﻧﻲ ﺷﻮﻛﺮﯨﻴﻪ ﺭﻩﺳﻮﻭﻝ، ﺑﻪ ﻏﺪﺍﺩ: ﭼﺎﭘﺨﺎﻧﻪﻱ ﺍﻟﻌﺪﺍﻟﺔ.

ﭘﯿﺮﻩﻣﯿﺮﺩ، ﺣﺎﺟﻲ ﺗﻮﻓﯿﻖ ﺑﻪ ﮔ (٢٠١٠). ﺩﯨﻮﺍﻥ. ٣ ﺑﻪﺭﮔﻲ، ﺳﻠﯿﻤﺎﻧﻲ: ﭼﺎﭘﺨﺎﻧﻪﻱ ﺷﻘﺎﻥ.

ﺣﻪﺳﻪﻥ ﻗﺎﺩﺭ، ﻋﺒﺪﻭﻟﻼ (٢٠١٩). «ﭼﺎﻭﭘﯿﻜﻪﻭﺗﻦ ﻟﻪ ﮔﻪﻝ ﻣﺎﻣﻮﺳﺘﺎ ﻋﺒﺪﻭﻟﻼ ﺣﻪﺳﻪﻥ ﻗﺎﺩﺭ (ﻛﻪﻟﻪﭘﻮﺭﻧﺎﺱ)». ﮔﻪﺭﻣﯿﺎﻥ (٣/٣).

ﺣﻮﺳﯿﻦ، ﻫﯿﻤﺪﺍﺩ (٢٠٠٧). ﺋﻪﺩﻩﺑﯿﺎﺗﻲ ﻓﻮﻟﻜﻠﻮﺭﯨﻲ ﻛﻮﺭﺩﻯ. ﻛﻪﺭﻛﻮﻭﻙ: ﭼﺎﭘﺨﺎﻧﻪﻱ ﺷﻪﻫﯿﺪ ﺋﺎﺯﺍﺩ ﻫﻪﻭﺭﺍﻣﻲ.

ﺣﻪﻣﻪﺋﻪﻣﯿﻦ ﻗﺎﺩﺭ، ﺣﻤﻪ (ﻛﺎﻛﻪﻱ ﻓﻪﻟﻼﺡ) (١٩٥٩). «ﻳﺎﺩﻯ ﺷﻮﺭﺷﻲ ﭼﻮﺍﺭﺩﻩﻱ ﮔﻪﻻﻭﯨﻆ». ﺭﻭﺯﻧﺎﻣﻪﻱ ﺋﯿﻦ، ﺯﻣﺎﺭﻩ ١٩٨٤ (١١/٢).

--- (١٩٨٠ ﺋﻪﻟﻒ). ﺩﯨﻮﺍﻥ. ﻋﯿﺰﻩﺩﯨﻦ ﻣﺴﺘﻪﻓﺎ ﺭﻩﺳﻮﻭﻝ ﭘﯿﺸﻪﻛﻲ ﺑﯘ ﻧﻮﻭﺳﯿﻮﻩ، ﺑﻪ ﻏﺪﺍﺩ: ﭼﺎﭘﺨﺎﻧﻪﻱ ﺍﻟﺤﻮﺍﺩﺙ.

--- (١٩٨٠ ﺑ). ﻛﺎﺭﻭﺍﻧﻲ ﺷﯿﻌﺮﻯ ﻧﻮﻳﯽ ﻛﻮﺭﺩﻯ. ﺑﻪ ﻏﺪﺍﺩ: ﭼﺎﭘﺨﺎﻧﻪﻱ ﺣﺴﺎﻡ.

--- (٢٠٠٤). ﺩﯨﻮﺍﻥ. ﻛﯚﻛﺮﺩﻧﻪﻭﻩﻱ ﺑﻨﻪﻣﺎﻟﻪﻱ ﺷﺎﻋﯿﺮ، ﺳﻠﯿﻤﺎﻧﻲ: ﭼﺎﭘﺨﺎﻧﻪﻱ ﻛﺎﺭﯞ.

--- (?). ﺩﻩﺳﺘﻨﻮﻭﺳﻲ ﺷﯿﻌﺮﻩ ﺑﻼﻭﻧﻪ ﻛﺮﺍﻭﻩ ﻛﺎﻧﻲ.

ﺧﺎﻝ، ﺷﯿﺦ ﻣﻪﻣﻪﺩ (٢٠٠٥). ﻓﻪﺭﻫﻨﮕﻲ ﺧﺎﻝ. ﻫﻪﻭﻟﯿﺮ: ﭼﺎﭘﺨﺎﻧﻪﻱ ﻭﻩﺯﺍﺭﻩﺗﻲ ﭘﻪﺭﻭﻩﺭﺩﻩ.

ﺧﻪﺯﻧﻪﺩﺍﺭ، ﻣﺎﺭﻑ (٢٠١٠). ﻣﯿﺘﺮﻭﻭﻱ ﺋﻪﺩﻩﺑﯿﻲ ﻛﻮﺭﺩﻯ. ﺑﻪﺭﮔﻲ ﺷﻪﺷﻪﻡ، ﻫﻪﻭﻟﯿﺮ: ﺩﻩﺯﮔﺎﻱ ﭼﺎﭘ ﻭ ﺑﻼﻭﻛﺮﺩﻧﻪﻭﻩﻱ ﺋﺎﺭﺍﺱ، ﭼﺎﭘﯿﻲ ﺩﻭﻭﻩﻡ.

ﺭﻩﺳﻮﻭﻝ ﺋﯿﺒﺮﺍﻫﯿﻢ، ﺷﻮﻛﺮﯨﻴﻪ (١٩٨٤). ﺋﻪﺩﻩﺑﯿﻲ ﻓﻮﻟﻜﻠﻮﺭﯨﻲ ﻛﻮﺭﺩﻯ. ﺑﻪﺷﻲ ﺩﻭﻭﻩﻡ، ﻫﻪﻭﻟﯿﺮ: ﭼﺎﭘﺨﺎﻧﻪﻱ ﺯﺍﻧﻜﯘﻱ ﺳﻪﻻﺣﻪﺩﯨﻦ.

ﺯﺍﻣﺪﺍﺭ، ﻣﻪﺣﻤﻮﻭﺩ (١٩٧٥). ﺑﯘﻧﻲ ﻫﻪﻻﻻﻥ ﺩﯨﻲ. ﺑﻪ ﻏﺪﺍﺩ: ﭼﺎﭘﺨﺎﻧﻪﻱ ﺍﻟﺰﻣﺎﻥ.

ﺷﺎﺭﻩﺯﺍ، ﻛﻪﺭﯨﻢ (٢٠٠٥). ﺋﻪﻓﺴﺎﻧﻪ ﻟﻪ ﺷﯿﻌﺮﻯ ﻫﺎﻭﭼﻪﺭﺧﻲ ﻛﻮﺭﺩﯨﺪﺍ، ﻫﻪﻭﻟﯿﺮ: ﭼﺎﭘﺨﺎﻧﻪﻱ ﺭﯞﺷﻨﺒﯿﺮﻯ.

ﻓﻪﺧﺮﻯ، ﻧﻪﺳﺮﯨﻦ (١٩٩٣). ﻳﺎﺭﻯ ﻟﻪ ﻛﻮﺭﺩﻩﻭﺍﺭﯨﺪﺍ. ﺑﻪﺭﮔﻲ ﻳﻪ ﻛﻪﻡ، ﺑﻪ ﻏﺪﺍﺩ: ﭼﺎﭘﺨﺎﻧﻪﻱ ﺩﺍﺭﺍﻟﺤﺮﯨﻴﺔ.

فوناد، ئیحسان (۱۹۷۰). «دهقی کاروانی وشه له تهرزووی ره خندهدا». گۆفاری برابیه تی، ژماره ۷، تشرینی یه کهم.

که ریم، توفیق (۲۰۰۵). کاریگه ری ئیسلام له سه رکه ئوووری کورد: ئەفسانه. بهرگی دووهم، ههولیر: چاپخانه ی رۆژهه لات.

که ریم، فه رهاد قادر (۲۰۰۶). ریبازی شیعی کاکه ی فه للاح. نامه ی ماسته ری کۆلیجی زمان، زانکۆی سلیمانی.

کۆمه لێک نووسه ر (۲۰۰۹). سه رنجیک له ده روزه ی فۆلکلۆری کورده وه. ههولیر: ده زگای چاپ و بلاوکردنه وه ی ئاراس، چاپی دووهم.

گۆزان، عه بدوللا (۱۳۸۴). دیوان. تاران: چاپخانه ی دالاهۆ.

محهمه د مه حموود، شنۆ (۲۰۱۲). ده ق ئاوێزان له شیعی نوێی کوردیدا. سلیمانی: چاپخانه ی بینایی.

مسته فاره سوول، عیزه دین (۱۹۷۹). لیکۆلینه وه ی ئەده بی فۆلکلۆری کوردی. سلیمانی: چاپخانه ی زانکۆی سلیمانی، چاپی دووهم.

موکری، کامه ران (۱۹۸۴). ئەده بی فۆلکلۆری کوردی. به شی یه کهم، ههولیر: چاپخانه ی زانکۆی سه لاحه دین.

نه به ز، توفیق (۱۹۸۳). هه ندیک له یارییه ره سه نه کانی کورده واری. به غداد: چاپخانه ی الحوادث.

نووری عارف، محهمه د (۲۰۰۹). فه ره نه نگی نالی، سالم، کوردی. ههولیر: ئاراس.

عه ره بی:

الحلاوی، یوسف (۱۹۹۴). الاسطوره فی الشعر العربی المعاصر. بیروت: دار الاداب.

صالح، عبدالرزاق (۲۰۰۹). الاسطوره والشعر. دمشق: دار الینابیع.

علی، عبدالرضا (۱۹۷۸). الاسطوره فی شعر السیاب. بغداد: منشورات وزارة الثقافة والفنون.

کحلی خلیده، ماهر (۲۰۱۲-۲۰۱۳). أثر الف لیلة ولیلة فی الشعر العربی المعاصر. رساله ماجستیر، کلیه الاداب، اللغات والفنون، جامعه وهران، الجزائر.

میراوی، عبدالوهاب (۲۰۱۵). «التراث الشعبي و حدائة النص الشعري المعاصر». مجلة الثقافة الشعبیة، العدد ۳۰، صیف.